

Notes sobre els toros a Catalunya

MARCEL FITÉ

En el mes de desembre passat es va parlar molt de toros. A casa i al carrer, en els mitjans de comunicació en general i en les tertúlies mediàtiques. El Parlament de Catalunya, després d'un cert estira-i-arroña, va acabar decidint tirar endavant la Iniciativa Legislativa Popular, avalada per 180.000 signatures, en contra de la celebració de curses de braus a Catalunya. El marge de la votació, però, va ser força ajustat (67 vots a favor, 59 en contra, 5 abstencions). Els arguments a favor de la supressió de l'espectacle em va semblar que es basaven en l'imperatiu d'evitar el patiment innecessari de l'animal i en el d'eliminar la humiliació, l'escarni i la tortura que es produeixen mentre dura aquella lluita agònica, absurda i desigual entre el torejador i l'animal sentenciat. Els arguments en contra de la prohibició van ser la defensa de la llibertat d'aquells ciutadans que volen anar als toros, el dret a la cultura taurina i el fet que aquesta cultura –fortament qüestionada en àmplies capes del nostre país i d'arreu del món– hagi arribat a casa nostra a través d'una tradició, pel que es veu, ancestral. Un tertulià d'aquells que ho saben tot (bé, de fet, gairebé tots els tertulians ho saben sempre tot) parlant del tema es va remetre als temps de la cultura creto-micènica i, per acabar-ho de reblar, va citar l'existència d'una plaça de toros a la catalaníssima Olot que, segons sembla, deu tenir també un origen remotíssim. La veritat és que a mi l'el·lipsi em va semblar un pèl hiperbòlica. Ja veurem si vaig errat.

I un darrer tertulià, també sapientíssim i satisfet de poder prendre la paraula, encara va sentenciar en to jocós: «I Barcelona en tenia tres, de places de braus!»

Llengua i toros

La primera cosa que em va sobtar de la conversa van ser les constants vacil·lacions lingüístiques dels tertulians a l'hora de tractar el tema. Hi

havia qui en deia *curso de braus*, qui en deia *curso de bous* però de vegades deixava anar *correguda de braus*, també hi havia qui en deia *corrida de braus* però de seguida s'autocorregia... En fi, un autèntic guirigall, no sols acústic sinó també lingüístic. I no sé si mental.

No cal haver llegit Herder, Humboldt, Croce, Whorf o Sapir per a saber que una tradició, suposadament ancestral, que no hagi enregistrat un referent lingüístic mínimament sòlid, d'entrada és una tradició sota sospita. Jo mateix, que en el seu dia vaig fer totes les fitxes i materials del professor Josep Ruaix, vaig llegir i resumir tots els articles dels professors Eduard Artells i Albert Jané, la majoria dels del professor Joan Solà, les *Converses* de Mestre Fabra i els *Lleures i converses* de l'admirat Joan Coromines, i que fins i tot vaig passar quatre anys de la meua vida –en bona part perduts, tot s'ha de dir– a la Universitat de Barcelona, per treure'm el títol oficial de llicenciat en filologia, ara mateix me les veuria negres si hagués de dir com se'n diu de tres paraules, agafades a l'atzar, com «traje de luces», «rejoneador» o «vuelta al ruedo», en català. Com que el tema no m'interessa gens, el deixo apuntat per si algun dels experts en llengua de la revista hi vol perdre alguna estona. Que a mi no m'interessi, però, no vol pas dir que no pugui ser important. Es diu que hi ha qui aposta molt fort perquè aquest anacronisme hispanoide sigui un tema de futur. Sí que m'agradaria subratllar, això no obstant, la curiositat d'una paraula.

Es tracta d'aquest eufemisme tan eufònic –la *lidia* (i la derivada verbal *lidiar*)– amb què es disfressa la tortura que pateix l'animal mentre dura la seva llarga agonia. La paraula prové de la forma llatina LIS-LITIS, que, curiosament, significava 'disputa amb paraules' i, que encara, que sembli un sarcasme històric, en castellà ha acabat designant aquesta lluita cruenta, desigual i sàdica que s'escenifica en la tauromàquia. En català, que jo sàpiga, només n'hem obtingut les formes semicultes *litigi* i *litigar*. Deu ser a causa de la nostra llarga tradició pactista i dialogant, que ha acabat configurant la nostra identitat, més per la via de la jurisprudència, les lleis i la paraula, que no pas per la de les armes i la violència.

Els toros als Països Catalans

L'home mata animals per alimentar-se, per vestir-se, per viure. Tradicionalment, la matança s'havia fet a les cases o a les masies, amb les eines de què es disposava en cada moment, i sempre procurant causar el mínim dolor a la bèstia sacrificada. Quan es tractava d'animals d'un cert embalum, d'una certa força, la matança era amenitzada amb una festa d'àmbit familiar i fins i tot veïnal, per raons de cooperació en l'esforç a l'hora de reduir la víctima i en el de la feina posterior a la seva mort, fet que propiciava l'intercanvi i distribució d'alguns dels productes obtinguts. A muntanya, diu Joan Amades, «la importància d'una casa es mesurava pels porcs que maven». La matança del porc, per exemple,

té unes arrels tan profundes com les pugui tenir la història de la nostra cultura. No és pas endebades que ja figuri esculpida sobre pedra a la portalada de Santa Maria de Ripoll, del segle XII; circumstància que, per cert, no ha pas impedit que la mort de l'animal fos regulada i exclosa de les diades turístiques que amb tal motiu se solen celebrar. Pel que fa a bous i vaques, la festa i el ritual

Corre-bous a Cardona

FOTO: A. Cardona

de la mort d'aquests animals han seguit camins diversos i fins i tot contraposats, segons els territoris. D'una banda, tenim els jocs característics de la tradició mediterrània, coneguts genèricament com a *corre-bous*. Se celebren generalment en les festes majors d'algunes poblacions i, en alguns casos, podien acabar amb la mort de l'animal. Aquesta sí que és una tradició ancestral, fet que, al meu entendre, no hauria de justificar absolutament res, pel que fa als drets dels animals. Però el tertulià de qui parlava suara no es referia pas a aquesta tradició. Ell parlava de la tradició de les curses de braus a Catalunya; de l'espectacle que se celebra en places de braus destinades exclusivament o molt prioritàriament a aquesta funció, amb tot un ritual fermament establert, amb una gran projecció mediàtica i amb un volum de subvencions –que paguem entre tots– gens menyspreable (100.000.000.000 de les antigues pesetes l'any a l'Estat espanyol).

Els toros: ¿ofici, art o metàfora?

Aquest espectacle és fill de les antigues festes de matança, que se celebraven arreu on hi havia toros, i solien anar acompanyades d'altres actuacions. Muntaner, en la seva *Crònica*, ens en narra una que hi va haver a la ciutat de Saragossa: «E d'altra part, hi havia prop de l'Aljaferia un camp tapiat on pògrets veure matar toros; que cascuna parròquia amenava son toro, tot de reial; e amenaven-lo ab trompes e ab gran alegre, e cascuns amenaven llurs monteros, qui els toros mataven. E puis veérets per carreres danses de dones e de donzelles...» A la primavera els matadors anaven a cavall. A Castella i a Navarra, cap a les acaballes de l'Edat Mitjana s'hi van afegir els anomenats «matatoros», gent d'extracció social molt baixa –sovint esclaus («Que en Castilla los esclavos / hacen lo mismo con los toros bravos...», deia Lope de Vega)–, els quals ajudaven els matadors a cavall en la seva feina. Els qui no eren esclaus vivien de les feines de pagès i del que els sortia durant l'any. Matar toros, com matar porcs, era una feina més. Això fa que el seu grau de professionalitat fos més aviat baix. En una descripció que es fa de la matança a l'emperador Carles I d'Àustria en arribar a la Península l'any 1517, el

cronista va escriure: «(Los mozos) persiguen a la fiera dándole tajos i cuchilladas... Cuando no tienen otra defensa, algunos se arrojan al suelo para evitar el derrote de la bestia... Los mozos le cortan los jarretes con la espada... Entonces le matan y le arrastran fuera...» Si tenim en compte, a més a més, que cada any morien diversos centenars d'aquests mossos¹ –els futurs toreros– i que molts cavalls acabaven esbudellats, tot plegat devia semblar una mena de carnisseria dels horrors, d'una barroeria i un primitivisme tribal absolutament allunyats de la sensibilitat i del classicisme mediterranis amb què alguns volen relacionar els orígens del toreig actual. Ja no cal dir que el valor d'aquests mossos podia ser compensat: de vegades se n'enduien una orelleta, de vegades dues i, de vegades, fins i tot la cua era per a ells... El toro restava per als amos, és clar. Aquella pobra gent –tal com fan avui dia alguns intel·lectuals i artistes decadents que de cop i volta s'han afecionat a les curses– estaven disposats a fer el que calgués per tal de treure el ventre de pena.

Tot i el que he dit, l'espectacle gaudí d'una acceptació progressiva. Primer a Castella i Navarra i, més endavant, a

1. El doctor Cristóbal Pérez, en un discurs dirigit a Felip II sobre les curses, diu: «Cada año mueren más de trescientos hombres en cuernos de toros, de edad juvenil fuerte [...] muy descuidados del daño que les viene, y por ventura los más (por ser gente ordinaria, llenos de vicios y pecados...)»

Cursa de braus

FOTO: internet

Andalusia. En el segle XVII una festa de toros a Alcalà d'Henares podia deixar buida la ciutat de Madrid. I si els toros es feien a la «Plaza Mayor» d'aquella capital (inaugurada ja en 1619!), la ciutat s'aturava. El dramaturg Juan Ruiz de Alarcón ho recull a *Todo es ventura*: «... en tal día [de toros] no hay otra cosa que hacer.» L'Imperi, efectivament, era fort. I l'or ensangonat que arribava d'Amèrica permetia aquest i molts altres luxes a la noblesa i a la *hidalgúia* de l'època.

Els poderosos –la monarquia i l'aristocràcia– aviat es van adonar de la capacitat de convocatòria que tenia aquell espectacle. I de la influència que podia tenir sobre el pensament i les idees de la gent. Era l'home contra la bèstia. Era la lluita de l'home armat i disciplinat, sota un ritual cada vegada més rígid i elaborat (la tauromàquia), contra la bèstia lliure i salvatge, a la qual calia enganyar, marejar, dominar, torturar, vèncer i finalment aniquilar. Com passava a l'altra banda del mar amb la conquesta d'Amèrica, cadascú estava en un costat diferent de la ratlla que dividia el món entre dominadors i dominats, entre vencedors i vençuts, i aquest costat, la naturalesa ja l'havia triat per a cadascú. D'aquell nou ritual, el poder va decidir dir-ne *art*. En realitat, però, era un ritual que esdevenia metàfora. Metàfora de la llei del més fort, de l'astúcia i de la traïció com a justificació del mateix poder, i metàfora, per tant, del nou poder absolut. I, en una situació de poder absolut, l'art és tot allò que el poder decideix dir-ne art. No és estrany, doncs, que el poder –tot i l'oposició papal– fes braços i mànigues per difondre aquell art. Aquell art de matar.

Quan el poder absolut se centralitza

La irradiació de l'afeció als toros a la ciutat de València sembla que va ser força matiner. Desconec quan i com es va produir. No sé tampoc si algú l'ha estudiada. Del que sí que hi ha notícies és de la festa que s'hi celebrà l'any 1738, amb l'excusa del casament del fill segon de Felip V, el futur Carles III, amb Amàlia de Saxònia. És força il·lustradora. Les nostres terres ja havien estat «pacificadas por las armas» pel primer Borbó, els capitans generals havien substituït els virreis, i el barroc castellà s'havia consagrat

com l'art d'expressió per excel·lència del poder; però mancaven les ocasions en què aquest poder tingués l'oportunitat festiva i alegre de manifestar-se. Els reis, des de 1714, s'havien deslligat del compromís secular d'anar a jurar els Furs a València o a Barcelona, justament perquè aquells Furs havien estat abolits per la força de les armes dels vencedors. Aquelles antigues visites reials, però, no eren solament visites d'obligat protocol. Eren també una ocasió per a estrènyer lligams entre les capes dirigents més o menys afins a la monarquia, per a mostrar-se davant el poble amb tota la seva magnificència i, en definitiva, per a desenvolupar encara més el creixent poder dels monarques.

Potser perquè Carles de Borbó era rei de Nàpols (i València es troba, en línia recta, a mig camí de Madrid), potser perquè a Felip V li va semblar que ja havia arribat l'hora d'aixecar la veda en alguna de les poblacions rebels, el cas és que va decidir que una de les festes de celebració del casament del seu fadrister tingués lloc a València. Un manuscrit del pare dominic Tomàs Güell, que s'ha conservat a la Biblioteca de la Universitat de València, va deixar constància de l'efemèride que, pel que sembla, no arribava en el moment més oportú, ja que les arquees de la ciutat i les dels gremis es trobaven encara «sumamente exhaustas». Però les ordres eren clares, encara que no fossin ben bé en forma d'ordres. De fet, el poder, quan és absolut, per a manar en té prou amb suggerir, insinuar. Així, segons Güell, al capità general, el marquès de Caylús, se li havia «insinuado» que fóra del «real agrado» que a València hi hagués, amb motiu del casament reial, alguna «demostración de regocijo a imitación de Madrid y otras ciudades». Dit això, el capità general en persona, l'ajuntament i altres institucions es van posar immediatament a organitzar i a preparar la festa, que finalment va ser molt lluïda. València en aquests afers sempre hi ha tingut la mà tancada. Arribat el dia, hi va haver una gran demostració de lluminàries, de desfílades militars, de focs d'artifici i d'altres esplendors que ara no ve a tomb recordar. I els toros, ja no cal dir-ho, no hi van faltar. Amb l'obligada assistència del capità general i de tots els tribunals de la ciutat, hi va haver curses de bous durant tres dies, el 28, el 29 i el 30 de juliol, a

la plaça del Mercat, davant el convent de les Magdalenes. D'aquesta manera, de les insinuacions se'n feien ordres i es complia amb el designi reial de fer una «demostración de regocijo a imitación de Madrid y otras ciudades».

Barcelona, plaça de toros

Pel que fa a les places de toros —diguin el que diguin els tertulians mediàtics—, Barcelona anava més de dos segles endarrerida en comparació amb ciutats com Madrid i Sevilla. La primera «plaça» de què es té notícia és de 1802. Va ser construïda, fora muralla, per ordres de la Cort espanyola, amb motiu de la visita que havien de fer a la ciutat el rei Carles IV, la seva família i

Charles d'Espagnac (comte d'Espanya)

el seguici reial; tots ells molt afeccionats a la tauromàquia. Els fusters de la ciutat, els mestres d'aixa i els destralers de la Mestrança hi van treballar nit i dia, incloent-hi festius, durant dos mesos. L'Imperi continuava essent fort. Després, per tal que s'omplís i Ses Majestats no es trobessin sols, es van suspendre les representacions al Teatre de l'Hospital (després, Teatre Principal), amb un greu perjudici per a l'Hospital, que se sufragava amb els guanys del teatre. Aquella «plaça», tota de fusta en bastant mal estat, va ser desmantellada tres anys més tard de la marxa dels monarques, després de moltes pèrdues i sense cap queixa ni reclamació per part de ningú.

Cap a 1820 hi va haver toros a l'interior del recinte emmurallat, concretament a l'aleshores presó de les Drassanes. La iniciativa sorgí de la guarnició militar. Molts d'aquest esta-

ment eren forasters i enyoraven les curses de braus de les seves terres d'origen. Cal tenir en compte que en aquella època, entre els oficials, la tropa i la burocràcia corresponent, a Barcelona hi havia un gruix molt important de població vinculada al món de la milícia. Només cal recordar que Barcelona era una ciutat fortament custodiada. A més de les Drassanes, presó de presos polítics, Barcelona disposava d'un entorn militar realment consistent: el castell de Montjuïc, la Ciutadella, el fort de Don Carles, el fort Pius, les torres de Canaletes, l'hospital de Jonqueres... Encerclada per les muralles medievals, semblava tota ella una gran plaça de toros. La millor imatge del grau de prostració en què havia caigut la ciutat ens l'ofereien les mateixes Drassanes gòtiques, ahir, orgull i indústria de tot el país, i en aquell moment, reconvertides en presó i «placeta» de toros. Les curses que s'hi van fer, generalment amb vedells, van acabar en purs espectacles circenses per a la canalla. Amb el pas del temps van deixar de fer-se. La gent preferia passejar per la muralla i pel jardí del General. Tampoc no hi ha cap notícia que ningú trobés a faltar aquelles festes.

La plaça del Torín

La primera plaça de toros de Barcelona i de tot el Principat es va inaugurar l'any 1834, també a fora del recinte urbà. El nom oficial era «Toril», però els barcelonins sempre l'anomenaren Torín. La ciutat vivia aliena a l'espectacle taurí i no n'hi havia cap mena de demanda ni necessitat. La seva obertura es féu atinent qüestions estrictament benèfiques. La iniciativa va partir del capità general, Charles d'Espagnac, comte d'Espanya. L'any 1827, Ferran VII i la seva tercera esposa havien visitat la ciutat. Acompanyats pel comte d'Espanya, van fer una visita protocol·lària a la Casa de la Caritat, on, segons el *Diario de Barcelona*, «pasaron a la cocina y miraron la comida y la calidad de los alimentos». Com no podia ser d'una altra manera, ho van trobar tot excel·lent, sa i abundant. El capità general, però, no s'ho va creure. Al cap d'aproximadament mig any, hi va tornar sense avisar i va tastar altre cop el menjar. El va trobar «muy infeliz». I, a més, sense ni gota de vi. Immediatament va cessar la Junta de la Casa de la Caritat i va enviar els seus membres a

la Ciutadella. Va córrer per la ciutat que els feia menjar el mateix menjar que ells poc abans donaven als asilats. Tot un cop d'efecte social de cara a la població. La nova Junta, designada a dit pel mateix comte, aviat va ser coneguda per la seva crueltat i mesquinesa. Va introduir els càstigs exemplars, les mordasses, els grillons, els ceps i els pilons de càstig. La Junta havia estat escollida entre els esbirros del comte, a la seva imatge i semblança. El menjar, a més, no va millorar, tot i que –això sí– s'incorporà mig petricó de vi al menú. La Casa de la Caritat, aleshores, depenia dels beneficis obtinguts amb les almoines, els balls de disfresses (amb les seves famoses rifes) i l'assistència dels asilats als enterraments de renom. Cada dia més plena de pobres, és obvi que necessitava una nova font de finançament. El comte d'Espanya, aleshores, va tenir una idea brillant per a resoldre el problema: construir una plaça de toros!

Les condicions «atmosfèriques» no podien ser pas més adients. A Madrid regnava Ferran VII, amic seu, al qual estava a punt de dedicar un carrer, i gran afeccionat als toros. El primer ministre, l'«il·lustrat» Francisco Tadeo Calomarde, famós per la frase que presumptament adreçà a la infanta Luisa Carlota

–«Señora, manos blancas no ofenden»– i per haver reintroduït el tribunal de la Inquisició, considerava també que els toros eren una expressió cultural de primer ordre. Tant, que va fer tancar algunes universitats de la Península (la de Barcelona, no, que encara era a Cervera) i va reduir algunes assignatures de les que quedaren obertes. En contrapartida, va potenciar i crear escoles de tauromàquia.

Tan sols l'ajuntament del Cap i Casal s'hi va oposar, amb unes paraules que esdevindrien profètiques: «El fruto amargo de funciones tan ricas en crueldad y de horror no puede ser otro que embotar la sensibilidad de la población, endurecer los corazones de todos y acostumar a la ignorante y dura muchedumbre a escena de barbarie.» Però els ajuntaments, en èpoques dictatorials, solen tenir poc pes.

La construcció

Aviat es van buscar empresaris perquè compressin els terrenys adients, no gaire lluny de la ciutat. Aquests es van decidir pels horts d'en Bacardí i els del Marquès de la Quadra; situats entre la Barceloneta, el fort de Don Carles i la Ciutadella. A continuació es va posar fil a l'agulla per a construir el recinte. El comte d'Espanya era una persona enèrgica i impacient, que exigia resultats immediats. Però van sorgir problemes on menys es podia imaginar. Les ordenances militars no permetien que s'airequés cap construcció que pogués ser un obstacle al foc rasant de l'artilleria del fort de Don Carles o de la Ciutadella, que, com és sabut, «vetllaven» per la pau ciutadana. Això va alentir l'edificació de la plaça, talment que, quan

Penjats per ordre del comte d'Espanya

s'inaugurà, el comte d'Espanya ja havia estat cessat del seu càrrec i empaïtat pels carrers de la ciutat.

Finalment, la plaça es va poder dur a terme. Es va edificar amb obra fins a l'alçària permessa per les ordenances militars, i amb fusta tota la resta, fins a la cornisa. L'obra va costar «48.000 duros» i tenia una cabuda per a més de 12.000 persones. Es va inaugurar el 16 de juliol de 1834, l'endemà de la festa d'abolició de la Inquisició (que a l'Estat espanyol, per obra i gràcia de Calomarde, es va perllongar cinc anys més de l'ordre d'anul·lació emesa pel papa Pius VIII el 5 d'octubre de 1829). Va estar en actiu fins al 25 de juliol de l'any següent, 1835, en què es va produir la famosa crema dels convents. Aquell dia, la fusta de la part alta de la plaça es va convertir en teia i eina de revolució. Després la plaça fou «arrestada» durant sis anys, fins a 1841, en què es reprengueren

les curses. L'«antiquíssima» plaça d'Olot es va inaugurar l'any 1856.

Durant anys, a una certa distància del lloc on es construïa la plaça del Torín, al famós passeig de l'Esplanada, els barcelonins van haver de veure, esgarrifats, les tràgiques cerimònies que hi muntava el comte d'Espanya: la bandera negra hissada a la Ciutadella, les canonades anunciant les nombroses, arbitràries i monstruoses execucions, el sàdic i criminal protocol amb què les duïa a terme (primer tallant la mà a les víctimes, després fent-les afusellar, a continuació fent penjar els cadàvers i moribunds mal rematats a les forques i, finalment, amenitzant la cerimònia amb música de la banda militar). El fons del decorat de tot aquell carnatge el constituïen l'odiada Ciutadella, la futura plaça en construcció i, al fons de tot, el fort de Don Carles.

Tota una estampa que devia quedar ben gravada a les retines dels nostres rebesavis. Tota una estampa que, ben segur, ha acabat afaiçonant aquest arquetip anti-taurí de què sempre ha fet gala la nostra capital.

La conclusió a què s'arriba, doncs, és que la introducció de les places de braus a Catalunya ni és «ancestral» ni té cap origen remot o desconegut. La primera plaça es va construir en una època molt con-

creta, la «dècada ominosa», i va arribar per obra d'uns padrins ben significatius: el comte d'Espanya, Ferran VII i F.T. Calomarde.

No sé què acabarà passant amb la Iniciativa Legislativa Popular, avalada per 180.000 signatures. El que sí que em sembla clar és que defensar els toros a casa nostra en nom de la llibertat, de la cultura o de la tradició seria, a més d'una estafa, un sarcasme històric. Com una mena de darrera facècia truculenta que ens enviés el macabre comte d'Espanya des de la tomba.

Ah! I pel que fa a la Casa de la Caritat, finalment va poder tirar endavant, créixer i millorar les seves instal·lacions, sense l'ajut de la clausurada plaça de toros: li va ser concedit el privilegi de conduir els morts al cementiri en cotxe, fet que li proporcionà uns ingressos considerables i suficients. ♦